

ATLAS INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES

Open Access Refereed E-Journal & Refereed & Indexed
ISSN:2619-936X

Vol:5, Issue:18

2019

pp.202-211

Article Arrival Date: 20.02.2019

Published Date: 10.05.2019

RUS KAYNAKLARINDA TATAR DİLİ VE TARİHİ

TATAR LANGUAGE AND HISTORY IN THE RUSSIAN SOURCES

Necati ÜNLÜCAN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ardahan Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ardahan/Türkiye

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.31568/atlas.303>

Article Type : Review Article

ÖZET

Dil, ait olduğu milleti meydana getiren en önemli unsurlardan bir tanesidir. Her milletin kendine özgü bir dili vardır, bu dil kültürünü yansıtır. Dil, bir süreç sonunda kazanılan bir birikimdir. Bu süreç tarihsel olduğu gibi insan hayatında geçen, yaşantısal süreç de olabilir. Dilin tarihsel gelişimini, değişimini tarihsel süreç ifade eder bir tanesidir. Her milletin kendine özgü bir dili vardır, bu dil kültürünü yansıtır.

Dünya'nın en köklü dillerinden biri olan Türkçe, Türk toplumlarının geniş bir coğrafyaya yayılmasından dolayı kullanım sahası da geniş olmuştur. Türkçenin alt kollarından biri olan Tatar Türkçesi de, Tatarların köklü bir tarihe sahip olmasından dolayı Türk dilleri arasında önemli bir geçmişi olan lehçedir. Kazan Tatarları, "biz Tukaylı millet", "biz kitaplı millet" diyerek kendilerini övmeyi seven bir toplumdur ve bunu da sonuna kadar hak etmektedirler. Kazan Tatarları çok eskiden beri Türk Dünyası'nın önde gelen topluluklarından biri olmuştur. Medeniyet, bilim, sanat, edebiyat, tarih dallarında yetiştirdiği bilim adamları, dünya çapında tanınan yazarları, siyasetçileri ile Türk Dünyası'na önemli isimleri kazandırmıştır. Aynı zamanda da Kazan Üniversitesi, İdil-Ural bölgesinde açılan en eski üniversitelerden birisidir.

Bu çalışmada, Rus kaynaklarında Tatar dili ve tarihi ele alınmış ve bu kaynak üzerinden inceleme yapılmıştır. Çalışmanın "Giriş" bölümünde Tatarlar hakkında genel bir bilgi verilmiş, araştırmanın konusu ve Türkiye'de Tatar Türkçesi hakkında çıkartılan kitaplar hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmamız 3 döneme ayrılarak incelenmiştir. 1. Dönem, Tatar Türkçesinin ilk oraya çıkışı ve kullanan topları hakkında bilgi verilmiştir. 2. dönem Kazan Hanlığı'nın etkileri ve yazılan eserler üzerinden açıklama yapılmıştır. Son dönemde ise yaşanan alfabe değişiklikleri ve Rusçanın da etkisiyle dildeki değişikliklere yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Tatar Türkçesi, Kazan Tatarları, Rus kaynakları, Dil

ABSTRACT

Language is one of the most important elements that make up the nation it belongs to. Every nation has its own language, it reflects the language culture. Language is an accumulation gained at the end of a process. This process can be a historical process as well as a human life. The historical development of language is the one that expresses the historical process of change. Every nation has its own language, it reflects the language culture.

Turkish, which is one of the most well-established languages of the world, has been widely used due to the spread of Turkish societies in a wide geography. Tatar Turkish, which is one of the sub-branches of Turkish, is an important dialect among the Turkish languages because the Tatars have a long history. The Kazan Tatars are a society that loves to praise themselves by saying son We are nation of nation da, "We are nation with books ıı, and they deserve this until the end. Kazan Tatars have been one of the leading communities of the Turkic World for many years. Civilization, science, art, literature, history, the scientists of the branches, world-renowned authors, politicians and the Turkish World has earned important names. At the same time, Kazan University is one of the oldest universities in Idil-Ural region.

In this study, Tatar language and history of Russian sources were examined and examined through this source. Study the "Introduction" section gives general information about the Tatars were given information about removing books on the subject of research in Turkey Turkish and Tatar. Our study was divided into 3 periods. In the first semester, Tatar Turkish was given information about the first exit and using balls. The effects of the 2nd period of Kazan Khanate and the works written were explained. In the last period, changes in language have been included with the changes in the alphabet and the influence of Russian.

Keywords: Tatar Turkish, Kazan Tatars, Russian sources, Language

1. GİRİŞ

Tataristan, Rusya Federasyonu'na bağlı bir cumhuriyet olarak Orta Volga bölgesinde yer alır. Kuzeyinde Mari ve Udmurt, doğusunda Başkurt ve batısında Çuvaş Cumhuriyetleri bulunur. Başkenti Kazan şehridir. Tatarların ataları, Hunlardan başlayarak sırayla İdil Bulgarları, Altın-Ordu, daha sonra Kazan Hanlığı içinde yer almıştır. Kazan Hanlığı'nın 1552 yılında Ruslar tarafından yıkılmış olmasına karşın, Kazan ülkesi, 18. yüzyıla kadar Rus kayıtlarında Kazan Hanlığı olarak geçmiştir. 27 Mayıs 1920'de eski Sovyetler Birliği içinde özerk cumhuriyet haline getirilmiş, 1990'da Sovyetler Birliği'nin dağılması üzerine Tataristan Cumhuriyeti adıyla Rusya Federasyonu'na katılmıştır.

Çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğuna millet denir. Dil, bir milletin kültürünü oluşturan önemli unsurlardan birisidir. Günümüzde Rusya'da 174 dilde konuşan millet bulunmaktadır. 1917 Ekim Devrimi'nden önce bu sayı 200 civarında olmuştur. Tatar Türkçesi de bu diller arasında en köklü geçmişe dayanan diller arasındadır. Kazan Tatarları köklü bir medeniyeti, eskilere dayanan zengin edebi dili olan bir millettir.

Tatar Türkçesi, Türk dilinin Kıpçak grubunda yer alır. Tatar Türkçesinin temelini İdil Bulgarcası oluşturmaktadır. 10. Yüzyılda Bulgarların İslamiyet'i kabulü ile birlikte Arap alfabesine geçilmiştir. Bu değişiklikte birlikte çok sayıda İdil Bulgar Türkçesi ile yazılmış eserler günümüze kadar ulaşmıştır. Günümüz Tatar Türkçesinin 3 ağızı bulunmaktadır. Bunlar; Orta ağız, Batı ağızı ve Doğu ağızıdır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Tatar aydınların çabasıyla bir yazı dili olan Tatarca bu tarihten 1928 yılına kadar Arap, 1928-1939 yılları arasında Latin alfabesiyle yazılmıştır. 1939'dan beri de Kiril kökenli bir alfabe kullanılmaktadır (Akhanov.1995:s.93). Tataristan 1999'da aldığı bir kararla 1 Eylül 2001 'de Latin alfabesine geçmeyi kabul etmişse de, devlet duması 2002'de Rusya Federasyonu içinde Kiril dışında alfabe kullanılmayacağı yönünde karar almıştır. Bu konudaki belirsizlik devam etmektedir.

2. TÜRKİYE'DE TATAR TÜRKÇESİYLE İLGİLİ YAYINLANAN KİTAPLAR

ANDREA, Schimitz. (2004), *Edige Destanı: Bir Kahramanlık Geleneğinin İçeriği, Oluşumu ve Etkileri* (çev. Bulut Can), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir.

AYDA, Adile. (1991), *Sadri Maksudi Arsal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.*

Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (nesir-nazım), C.17, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.

Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (nesir-nazım), C. 18, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.

Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (nesir-nazım), C. 19, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.

BOZKURT, Fuat.(1992), *Türklerin Dili, Cem Yayınları, İstanbul.*

CEBECİ, Dilaver. (2009), *Men KazangaBaramen, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul*

ÇAĞATAY, Saadet.(1958), **Kazan Lehçesinde İndi**, (Yayl. Y.),(Jean Deny Armağanı'ndan Ayı basım) Ankara.

ERCİLASUN, Ahmet Bican ...(ve Başk.). (1991-1992), **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

FATTAH, Nurihan. (2004), **Tanrıların ve Firavunların Dili**, (çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul.

GÖRMEZ, Mehmet. (1994), **Musa Carullah Bigiyef**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.

GÜRSOY-NASKALİ, Emine (hızl). (1997), **Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

İSHAKİ, Ayaz.(2009), **Hikâyeler (Seçmeler)**, (çev. Çulpan Zaripova Çetin- Hayati Yılmaz), Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla.

İSHAKİ, Muhammed Ayaz.(1967), **Üyge Taba**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

İŞGAY, İsfendiyar. (1963), **Hürriyet, Hürriyet (freedom, Freedom): İdil- Ural (Kazan) Türkleri Lehçesinde Şiir ve Manzumeler**, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara.

KAKUK, Zsuzsa.(1999), **Kasantatarisches Wörterverzeichnis: Aufgrund Der Sammlung Von Ignác Kúnos (Kazan Tatar Sözlük)**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

KAMALİEVA, Alsu. (2009), **Romantik Milliyetçi Ayaz İshaki**, Grafiker Yayınları, Ankara.

KİRDECİ, Ali. (2002), **Kesik Baş Destanı** (hızl. Mustafa Argunşah), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

KORAN, A. Lebib. (1962), **Tatarların Tüpcüğü**, İstanbul.

KUTLU, Fatih, Hamza ERSOY, Nadir T. ARSLAN. (2006), **Vasiyet**, Zambak Yayınları, İzmir.

LEMERCİER-QUELQUEJAY, Chantal.(1984), **Abdül Kayyum El-Nasiri: 19. Yüzyılda Bir Tatar İslahatçı**, (çev. Deniz Bozer), ODTÜ Yayınları, Ankara.

ORTEKİN, Hasan. (1939), **Çora Batır Destanı**, Bürhaneddin Basımevi, İstanbul.

ÖNER, Mustafa. (1998), **Bugünkü Kıpçak Lehçesi: Tatar, Kazak ve Kırgız Lehçeleri Karşılaştırmalı Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ÖNER, Mustafa. (2000), **Tatar Manileri**, Kum Saati Yayınları, İstanbul.

ÖNER; Mustafa, (edt. Ahmet Bican Ercilasun). (2007), **Türk Lehçeleri Grameri**, Akçağ Yayınları, Ankara.

ÖNER, Mustafa. (2009), **Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ÖZKAN, Fatma. (1994), **Abdullah Tukay'ın Şiirleri, İnceleme-Metin-Aktarma**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

ÖZKAN, Nevzat. (2007), **Türk Dilinin Yurtları**, Akçağ Yayınları, Ankara.

ÖZYETGİN, Melek. (1996), **Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslup İncelemesi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara

(Yılmaz 2013:

SAHAPOV, Minahmet. (2005), **Yenilik Habercisi**, (çev: Raynur Şakirov, Şevket Kuntay), Türksoy Yayınları, Ankara.

SULTİ, Rüstem. (1998), **Edigey Destanı**, Türksoy Yayınları, Ankara.

ŞAHİN, Erdal. (1999), *Yurt Konulu Tatar Cırları (Giriş-Metin-Aktarma-Dizin)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Tatar Masalları, (Derleyen. ElmiyeKarjan), (1998), Gendaş Yayınları, İstanbul.

TAYMAS, Abdullah Battal. (1968), *Kazan Türkçesinde Atasözleri ve Deyimler: Açıklamalar, Düşünceler, Örnekler, Bir Ek*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara

TAYMAS, Abdullah Battal. (1958), *Kazanlı Türk Meşhurlarında RızaeddinFahreddinoğlu: Fikir Hayatı, Kişiliği, Eserleri ve İki İlave*, Zaman Kitabevi, İstanbul.

TAYMAS, Abdullah Battal. (1959), *İki Maksudiler: Sadri-Arsal, Ahmed-Hadi: Kişilikleri, Fikir Hayatları ve Eserleri*, Sıralar Matbaası İstanbul.

TOTT, François.(1976), *Türkler ve Tatarlara Dair Hatıralar*, Kervan Kitapçılık, İstanbul.

TUKAY, Abdullah. (2006), *Seçilmiş Eserler: Şiirler ve Makaleler*, (çev. Fatma Özkan- Asiye Rahimova), Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi yayın no; 26, Ankara.

URMANÇI, Fatih. (2007), *Tatar Destanları*, (akt. Vedat Kartalcık-Caner Kerimoğlu), C.I-II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

VELİDOF, Cemalettin. (1912), *Tatar Edebiyatının Perdeleri*, Vakıf Matbaası, İstanbul.

YAKUBOVSKIY, A. Yu. (2000), *Altın Ordu ve Çöküşü*, (çev.Hasan Eren), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

YÜCEL, Feyzioğlu. (2009), *Püruş Batur İle Aksıla: Tatar Masalları*, Kardeş Yayınları, İstanbul.

ZARİPOVA ÇETİN, Çulpan. (2009), *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri*, Kültür Ajans Tanıtım ve Organizasyon, Ankara.

3. RUS KAYNAKLARINDA TATAR DİLİ VE TARİHİ

Bütün modern Türk edebi dilleri gibi Tatar edebi dilinin kökleri Orhon-Yenisey yazıtlarına dayanmaktadır. Bu nedenle, eski Türk yazılı eserlerinin dil ve üsluplarının incelenmesi, edebi normların daha da gelişmesini izlemek için bir koşuldur. *Tatar edebi dilinin gelişimi tarihinde, Bulgar dönemi belirgindir. (10.yy- 13.yy) Altınorda dönemi (12.yüzyılın 2.yarısı- 15.yüzyılın ilk yarısı) Kazan Hanlığı (15.yüzyılın 2. yarısı – 16. yüzyıl ortaları) Tatar ulusal siyasi dilinin gelişimi için oluşan hazırlık dönemi (16. yüzyıl 2. yarısı – 18.yüzyıl) Rus ulusal edebi dilinin periyodikleşmesi ve gelişimi (18 ila 20 yüzyıl başları) ve 20. yüzyıldaki edebi dilin gelişim süreci ve bu süreçte yazılan eserlerin dili incelenerek, dillerin karşılaştırılmalı bir tarihsel-dilbilimsel analizi yapılmaktadır. Tatar dilindeki en eski edebi eser (Kul Gali Şiiri- Kıssai Yusuf) 13. Yüzyılda yazılmıştır (Zakiev 1996: s18).*

Altınorda döneminde Volga Türklerinin dili Osmanlı ve Çağatay edebi dillerine yakın bir seviyeye ulaşmıştır. Kazan ve Astrahan hanlıklarının dönemlerinde, Arapça'dan ve Farsça'dan çok sayıda alınan sözcüklerle birlikte eski Tatar dili gelişmiştir. Ulusal dönemden önce diğer edebi diller gibi, eski Tatar edebi dili halk arasında anlaşılmamış ve ağırlıklı olarak toplumun okur-yazarlar üst zümresi tarafından kullanılmıştır.

Kazan'ın Korkunç İvan tarafından ele geçirilmesinden sonra Rusça ve ardından batı kökenli sözcükler Tatar diline girmeye başlamıştır. 19. Yüzyılın sonralında ve 20. Yüzyılın başlarında Tatar aydınları, Osmanlı Türkçesi'ndeki sosyal ve politik sözcükleri aktif olarak kullanmaya başlamışlardır.

Modern Tatar dilinin oluşumunda Bulgar, Kıpçak ve Çağatay gibi Türk lehçelerinin etkisiyle birçok değişikliğe uğramıştır. Tatar dili, bu dilin ana dili ile birlikte Volga ve Ural

bölgelerinde birbirleriyle ilişkili ve alakasız dillerle yakın iletişim halinde olmuştur. Bu nedenle dilbilimciler, fonetik alanda bu özelliklerin (sesli harf ölçeğini ve diğerlerini değiştirerek ‘sesli harfleri sabitleme’) olduğuna inanmaktadırlar. Öte yandan, Volga-Türk dillerini birbirleriyle bir araya getiren ve diğer yandan başka Türk dillerine karşılık olarak Fin-Ugor dilleri ile olan karmaşık ilişkilerinin sonucudur (Zakiev 1996: s26).

Birçok tarihçiye göre Tatar halkının dili, büyük bir Türk devleti olan Altınorda döneminde edebi ve konuşma dili olarak ortaya çıkmıştır. Bilindiği gibi Türk dili, İngilizce, Hintçe, Almanca, İspanyolca, Çince ve diğer dillerle birlikte Unesco tarafından dünyanın 14 gelişmiş ve yaygın kullanılan dillerden biri olarak kabul edilmiştir. Bunlar tesadüf değildir. Sözcüksel ve gramer özelliklerine göre Tatar Türkçesi, Türk dili ailesinde orta konumdadır. Eski Türk yazı diliyle ve Altay Türk diliyle arasında benzerlikler bulunmaktadır. Bu yakınlıktan dolayı Tatar Türkçesi konuşan bir kişi, herhangi bir Türk lehçesiyle konuşan bir kişiyle az ya da çok başarılı bir şekilde iletişim kurabilmektedir. Bazı kaynaklara göre Türk dilin, konuşanların sayısı 250 milyondan fazla olduğu belirtilmektedir.

Tatarca, Türk dili ailesine aittir. Yakın akrabaları; Başkurt, Kazak, Nogay, Karaçay, Kumuk, Karakalpak, Kırgız, Uygur, Özbek, Türkmen, Azerbaycan, Tuva, Hakas, Çuvaş, Yakut ve diğer Türk lehçeleridir.

Dünya genelinde yaklaşık 7 milyon nüfusu olan Tatarların 1.765.000'i Tataristan'da, geri kalanı Rusya Federasyonu'nun 80 bölgesinde ve yurt dışında Finlandiya, Türkiye, A.B.D, Almanya, Çin, Japonya, Avustralya ve diğer ülkelerde yaşamaktadırlar.

Tatar konuşma dilinin gelişimi 3 tarihi dönemle özetlenebilir.

DÖNEM

Volga Tatarlarının Bulgar ve Mişerlerin iki temel dil bileşeni dillerinin nispeten bağımsız bir gelişme dönemleridir. Bulgarların bugünkü Tataristan topraklarına gelmeden önce Mişerlerin ataları o topraklarda yaşamaktaydılar. Bilim adamlarına göre ise Mişerler, Bulgar devletinin altında yaşayan bir grup olarak belirtilmiştir. Bunların tarihte, Kazan Hanlığı topraklarında özel bir halk olarak bulunması, şu şekilde yansıtılmaktadır.

‘‘Uzmanın bahsettiğine göre Mojar(Mişer) halkının özel bir toplum olarak Kazan halklarıyla mücadeleleri, Mojar halkından Rus çarının, Rus elçilerinin ve diğer ulusların elçilerinin söz etmesi Mojarların Kazan Krallığı'nın bir parçası olduğunu ve Eski Kazan Krallığı'nın topraklarında, Kazan Krallığı'nın düşüşünde bile önemli sayıda oldukları görülmektedir.’’ (Mojar'skyA.F'nin 1551'deki torunlarını günümüzde nerede aramalıyız? Arsk alanı arasında Rus çarının yeminine sadık olanlar Kazan halkı ile savaştı mı?)(Rusya'nın 4. Arkeolojik kongresinin eserleri. T:1884. s18)

Bu söylemlere bakılınca Mişerler kendilerini Kazan halkının tek bir milleti olarak saymamışlardır. Görünüşe göre de o zamanlar bir etno-dilbilimsel olarak Mişerlerin dillerinin olgunlaşmadığı görülmektedir. Ayrıca Mişerlerin çoğu genel olarak ne Bulgar ne de Kazan halkının bir parçasıdır. Sonuç olarak da o dönemde, Bulgar ve Mişerlerin dillerinin konuşulan ortak halk dili olmadığı görülmektedir.

Bulgarların dilinin başlangıcı 9. Yüzyıla, Mişerlerin ise daha erken bir döneme uzanmaktadır. Kuzey Kafkasya, Aşağı Volga bölgesi, Don bölgesi topraklarında yaşayan Hunların, Hazarların ve Proto-Bulgarların dillerinin ortak bir Türkçe olduğu bilinmektedir. A.N. Kononov, Goldon ve Arap tarihçisi olan İbn-i Rüste'nin 10.yüzyıldaki yazmış olduğu eserlerinde belirtilmektedir. Bu aynı zamanda genel olarak Bulgar dilinin fonetik, gramer ve sözlük özellikleri ile de belirtilir. Bu sonuç Prens Vladimir Vsevolod'un söylemiyle doğrulanmıştır(Zakiev 1996: s85).

DÖNEM

14. yüzyıldan 20. yüzyıl ortalarına kadar devam eden halk dilinin gelişimi, Kazan Hanlığı'nın Rus devletine dahil olması sonucunda Kazanlılar (yerli lehçenin ataları), Volga-Kıpçak ve Mişerlerin de Rus devletine dahil olmasıyla dillerinde karışmalar ve değişimler olmuştur. Bunun nedeni Birçok Kazanlı'nın Kazan Hanlığı'nın topraklarından, Mişerlerin batı ve Ural topraklarına taşınarak oralardaki halk ile karışmasıyla sonuçlanmıştır. Bulgar-Kazan, Mişerler ve Sibiryaya Tatarlarının ataları arasında yakın iletişim halinde olmuşlardır. Bu süreçlerin bir sonucu olarak Volga Tatarları diğer ulusların aksine tutucu bir tavır geliştirmişler ve bölgesel bir halk dili oluşturmuşlardır. *Sanayi merkezlerinde kapitalist ilişkilerin gelişmesine bağlı olarak Tatar köylü işçilerin oluşturduğu Kazan, Ufa, Yekaterinburg, Permog, Orenburg, Uralsk, Troitsk ve Çelyabinsk kentlerinde, Tatar Türkçesinin lehçeleri ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Volga-Tatar halk edebiyat dili, şehir-köy temelinde oluşturulmuştur ve sonuç olarak halkın konuştuğu dili de etkilemiştir(Tenişev 2002: s63).*

DÖNEM

Tatar halk dilinin 3. gelişme sürecinin başlangıcı, 20. yüzyılın ortalarına doğru başlamaktadır. Bu dönem öncekilerden farklı olarak halk konuşma dili, Tatar-Rus iki dillilikten etkilenmesiyle oluşmaktadır. Rus dili ile oluşan karışımdan dolayı farklı konuşmalar ortaya çıkmış ve edebi dil üzerinde etkisi olmasa da konuşma dili üzerinde etkisi olmuştur. Bununla birlikte bu dönemde edebiyat normları o kadar kurulmuştu ki, halkın üzerinde sürekli bir etkiye sahip olmaları Tatar dilinin başka dillerle yoğun bir şekilde iletişim halinde olmasına rağmen dilde keskin değişimlerin oluşmasını engellemiş ve azaltmıştır.

Türk dil ailesinin Kıpçak grubunun Kıpçak-Bulgar alt grubuna ait olan çağdaş Tatar dili, 3 lehçeye ayrılmıştır. Batı (Mişer) lehçesi, Oğuz- Kıpçak grupları arasında çok iyi bir bağlantıya sahiptir. Kazan (Orta) lehçesi, Bulgar diline ait kalıtsal unsurlar ve sözcükler barındırmaktadır. Bağımsız bir dil olarak kurulan Doğu (Sibiryaya-Tatar) lehçesi, Sibiryaya'daki Kazan Tatarlarının siyasi bağları ve bölgeye yakın zamanda yerleşmeleri nedeniyle orta lehçeye yakındır(Safiullina 1994: s21).

Diyalekt ve bölgesel farklılıklara rağmen Tatarlar, ortak bir edebi dil üzerinden folklor kültürü, edebiyat, müzik, din vb. gelenekleri ve törenlerini gerçekleştirmektedirler. Uzun süre Rus dili etkisinde kalsalar da kendi dillerini korumuş bir toplumdur.

18. yüzyılın ortalarında Kazan Üniversitesi Tatar dilinde eğitim vermeye başlamıştır. O dönemde açılmış olan erkek lisesi okulunun müdürü M. İ. Verevkin; Moskova Üniversitesine " Tatar dilinin ana şehri olan burada, Tatarca öğretecek bir sınıf açabilir miyiz?" diye izin talebinde bulunmak için yazı yazmıştır. Bu talebin sonucunda 1769 yılında çıkan bir yasa ile Tatarca öğrenimi sağlamak amacıyla bir sınıf açılmıştır. Bu sınıfta Rus çiftçilerine de Tatarca öğretilmeye başlanmıştır. SagitHalfin, bu okula Kazan-Tatar bölgesinden Danışma Komisyonu milletvekili seçilmesinden 2 yıl önce öğretmen olarak atanmıştır. Onun yoğun çalışmalarıyla Moskova'da Rusça olarak " Tatar Dilinin Alfabesi" adlı kitap yayınlanmıştır. Sagit'in oğlu İshak Halfin çalışmalarına devam etmiş, daha sonrasında da torunu İbrahim Kazan Üniversitesi'nde (Müslümanlar arasında bir ilk) profesör olarak görev yapmış ve tanınmış bir doğu filolojisi uzmanı olmuştur. Bu dava, büyük torunu Sagin Girey Halfin tarafından sürdürülmüştür. 1828'lerde Çar I. Nikolay döneminde oluşan baskılara rağmen Tatar dili, Aksanov, Lobaçevsky ve Butletov gibi adların öncülüğünde öğretilmeye devam etmiştir(Ahatov 1995: s34).

Tatar dili çalışmalarına dair ilk hoşnutsuzluk dalgası, 1922'den sonra başlamıştır. Sonrasında "Ulusal Aydınlanma Komitesi" yönetimin belirlediği doğrultularda okullar için programlar hazırlamış ve Rus okullarında Tatar Dili ders kitapları yayınlanmıştır. Memurlar ve işçiler için

toplu Tatar dil kursları düzenlenmiştir. Rus askerleri Tatar dilini okullarında öğrendikleri için bu konuda zorluk çekmemişlerdir. Aynı dönemde Tatar okullarında da Rusça dersler verilmeye başlanmıştır. Ancak Tatar veliler neredeyse hiç Rusça konuşmalarına rağmen dil öğretiminin yetersizliğinden şikayet etmişlerdir. Bu durumun temel nedeni şuan orada pek görülmemeyen şovenizmden kaynaklanmaktadır. İtilaflar zamanla derinleşerek sokak kavgalarına ve kutuplaşma boyutlarına kadar ulaşmıştır. 1930'lu yılların sonlarından itibaren Tatar dili T.A.S.S.R'de zorunlu ders olarak okutulması müfredattan çıkarılmıştır. 1940'lı yıllarda ise değişen şartların sonucu ve ebeveynlerin Tatar diliyle eğitim alınması çocuklarının Rusçayı iyi bir şekilde öğrenemeyeceğini düşünerek, Tatarlar çocuklarını Rus okullarına göndermeye başlamışlardır. 1970'li yıllarda bir zamanlar Tatar Türkçesi'nin en yoğun konuşulduğu yer olan Kazan'da sadece Tatar Türkçesi'nin öğretildiği bir okul bulunmaktadır. Bu okula kendi isteği ile giden Tatar kuşaklar derslerini Tatar Türkçesi alsalar da dışarıda yeterince pratik yapamadıkları için anadillerini yeterince öğrenememişler daha çok aldıkları eğitimden dolayı edebi dil üzerinde bilgi sahibi olmuşlardır. Tatarlar arasında gittikçe artan karmaşık evliliklerden dolayı Tatar kimliği ve dilini yaşamak daha da zor hale gelmiştir.

Tatarların yazılı kaynakları diğer Türk halklarında da olduğu gibi Göktürk yazıtlarına kadar dayanmaktadır. Tatarlar da yazılı kaynaklarının başlangıç noktası olarak bu yazıtları almaktadırlar. Ünlü Tatar alimler olan A.Muhammediyev ve N.Fettah gibi kişiler Türklerin, yüzyıllar önce dillerini yazıya döktükleri eserleri dile getirmiştir.

10. yüzyılın başlarında İslam'ın kabulü ile birlikte İdil Bulgarları tarafından Arap alfabesi kabul edilmiştir. Arap alfabesinde sesli harflerin kısıtlılığından ve semitik dil grubunun özelliklerinden dolayı Tatarlar sözcükleri ifade etmede sıkıntılar yaşamışlardır. Bu nedenle, ilk Arap harfli alfabe Tatar dilinin tüm gereksinimlerini karşılayamamıştır. Eski Tatar alfabesi yüzyıllar boyunca gelişmeye devam etmiş, ancak yazıdaki en önemli değişiklikler 20. yüzyılın başında meydana gelmiştir. 1923 yılında yeni Tatar alfabesi olan 'Yana İmla' Arap harfleri temelinde kabul edilmiştir. 1926'da ise Latin'e ve daha sonra da 1939 yılında Kiril alfabesine geçilmiştir. Bu değişikliklere rağmen Arap yazı dili az da olsa günümüze kadar kullanılmaya devam etmiştir (Abdullina 2009: s57).

El yazması kitaplar, kamışlar ve kaz tüyleriyle yazılmıştır. Çeşitli bitkilerin köklerinden ve kabuklarından da mürekkep yapmışlardır. Ana metinler koyu mürekkeple, bölümlerin başlıkları ve kişisel yazılar yeşil, mavi, sarı bazen de kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Kitapların kapakları, deri ile kaplı ince tahta kartonlardan yapılmıştır. Deri ayrıca omurgayı yapmada ve kitabın köşelerini çerçevelemede kullanılmıştır. Kuran'ı Kerim ve diğer değerli kitaplar ayrıca, gümüş veya altın çizgili bir bezle kaplanmıştır. Deri kapaklar, çiçek buketli motiflerle süslenmiştir. Şiirsel eserler kural gereği süslemelerin çeşitliliğinden dolayı sayfanın iki kısmına yazılmaktadır.

1923 yılında geçilen Yana İmla adlı alfabe'nin ömrü kısa olmuş, yerini Latin alfabesine bırakmıştır. 'Büyük Vatan Severlik' (2. Dünya Şavaşı) savaşının başlamasından önce Tatarlar, dillerine 6 harf daha ekleyerek 1939 yılında Kiril alfabesine geçmiştir. Ancak Kiril alfabesinin eksileri de Tatarları tatmin etmemiştir. Sovyetlerin dağılmasından sonra halk arasında uzun süre Latin alfabesine geçilmesi konusunda söylemler ortaya çıkmış, sivil toplum örgütleri olası geçiş üzerinde yaşanacak sorunları tartışmışlardır. Özel projeler üretilerek bilimsel çalışmalarla birlikte bir sonuca varılmaya çalışılmıştır. Bunların sonucunda da halkın çoğu Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçmeyi kabul etmiştir. Fakat bu hala gerçekleşmemiş bir durumdur.

20. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşen 3 alfabe değişikliği insanları yazı kültüründen uzun yıllar koparmıştır. Şimdilerde ise, yazı kültüründe geçmişle olan bağları yeniden sağlamak için girişimlerde bulunmaktadır. Arap yazı dili eğitimleri oluşturulup, yükseköğretim

kurumları için uygun dersler verilmeye başlanmıştır. Bunların yanında da televizyon programları hazırlanmaktadır.

Her büyük etnik gruplar gibi, Tatarlar da oldukça karmaşık bir iç yapıya sahiptir. Tatarların etno yapısı 3 bölgeden oluşmaktadır. Bunlar; Volga-Ural, Sibiry ve Astrahan Tatar-Kireşin(Hristiyan) Tatarları gibi dini grup adlarıyla da adlandırılmaktadır. Tatarların 20. yüzyılın başlarında güçlü bir etnik birliktelikleri olduğu belirtilmektedir.

Tatarların Volga-Ural bölgesinden başka yerlere gerçekleştirdiği göçleri, Tatar ulusunun birliği üzerinde güçlü bir etki yaratmıştır. 20. Yüzyılın başlarında Astrahan'da yaşayan Tatar nüfusunun %35'ini bu göçmenler oluşturmaktadır. Bunların çoğu da zamanla orada yaşayan Tatarlarla karışmışlardır. Aynı durum batı Sibiry'da da görülmüştür. 19. yüzyıldan itibaren bu bölgeye göç eden Tatarların büyük çoğunluğu, Ural ve Volga bölgelerinden gelen Tatarlardır, bunlar da zamanla Sibiry Tatarları ile yoğun bir şekilde karışmışlardır. Bu nedenle, bugün 'saf' Sibiry ve Astrahan Tatarlarını bulmak neredeyse olanaksızdır(Zakiev 1996: s138).

Kireşin, Rusçada "vaftiz edilmiş" anlamına gelmektedir ve adlarını buradan almışlardır. Kreşinler, güçlü dini bağları ile dikkat çekmektedir ve Rus Ortodoks kilisesine bağlı bulunmaktadırlar. Hristiyan olan bu Tatarlar kendilerini Kreşin diye adlandırsa da, bölgede yaşayan diğer etnik gruplar onları Tatarlarla bir tutmaktadır. Hristiyan olmuş Tatarlar ile diğer Tatar gruplarının kültürleri hemen hemen aynıdır, bu da dinin Tatarlar arasında kültürel ve dilsel anlamda fazla bir ayrıma düşmediğini göstermektedir. Bu nedenle Tatar ulusunun birliğinin derin kültürel kökleri bulunmaktadır. Bugün Astrahan, Sibiry, Kireşin, Mişer ve Nogayların varlığı, tamamen tarihi ve etnografik bir bağ üzerinde öneme sahiptir. Aynı zamanda dilsel bağları da oldukça kuvvetlidir.

Tatar gruplarının, Ural-Volga bölgesiyle ve bir bütün olarak Rusya'nın bütün halkları ile eskiye dayanan iyi bağlantıları ve canlı bir tarihi vardır. Tatar kültürü, dünya kültürü ve medeniyetleri arasında iyi bir konumdadır.

Tatar kültürünün ve dilinin izlerini Rus, Başkurt, Çuvaş ve bölgedeki diğer etnik grupların geleneklerinde ve dillerinde görmekteyiz. Aynı zamanda ulusal Tatar kültürü kendi içinde dilsel olarak Türk, Fin-Ugur, Rus, Arap ve Fars dillerinden gelen sözcükleri sentezlemiştir.

Tatarlar en hareketli toplumlardan biridir. Tatarların bağımsız bir devletlerinin olmayışı ve anavatanlarındaki mahsul sıkıntılarında dolayı 18. Yüzyıldan itibaren Rusya'nın orta bölgelerine, Donbass, Doğu Sibiry, Kuzey Kafkasya, ve Orta Asya gibi bölgelere göç etmiş ve buralara yerleşmişlerdir. Bu göç süreci özellikle "Büyük Sosyalizm İnşaa Dönemi" diye adlandırılan Sovyetler döneminde gerçekleşmiştir. Bu nedenle Tatarlar Rusya'nın hemen hemen her yerinde yaşamaktadırlar. Ekim devrimi döneminden günümüze kadar yurtdışında yaşayan Tatarlar toplumu, geleneksel kültürlerini iyi derecede korumuştur.

S.S.C.B'nin dağılmasından sonra eski Sovyet bölgelerinde yaşayan Tatarların çoğu, oralarda hayatlarına devam etmiştir. 20. yılın ortalarından itibaren yurtdışında yaşayan Tatarların çoğu bulunduğu ülkelerde Tatar ulusal diasporasını oluşturmuştur. Buralarda kurdukları merkezlerde Tatar kültürünün öğretilmesinin yanında Tatar Türkçesi dersleri de verilmeye başlamıştır.

20. yüzyıl sonları ve 21. yüzyılın başlarında incelendiğinde; Tatar dilin gelişmişliği ve yaygın kullanılabilirliği bakımından, dünyanın gelişmiş diğer dillerinden hiçbir fark bulunmamaktadır. Tatar Türkçesi, bir iletişim aracı olarak toplumdaki görevini yerine getirir. Edebi ve bilimsel dilde de gereksinimleri en üst düzeyde karşılamaktadır.

Tatar Dilinin Genel Özellikleri

- ✓ *Morfolojik yapıya göre, Tatar dili yuvarlaktır. Ünlü uyumu vardır. Ünlüler sert ve yumuşaktır.*
- ✓ *Bir diğer kural dudak uyumudur.*
- ✓ *Vurgu son heceye düşer*
- ✓ *Bir fiil kategorisi yoktur, ancak ilerlemenin anlamlı yolları, yardımcı fiil ve özel eklerle ifade edilir.*
- ✓ *Fiil, çok geniş bir zamana ve özel bir biçime sahiptir.*
- ✓ *Kelimelerde görülen hiçbir edat yoktur, fakat sözcükleri takip eden edatlar vardır.*
- ✓ *İsmin önünü gelen sayılar ve sıfatlar eğilmez ve değişmez.*
- ✓ *Kelimelerin yapısı oldukça sıkıdır. Tanımdan önce ve sonra kesinlikle bir cümle gelir.*
- ✓ *Konuşma dilinde olmasa da yazı dilinde oluşan uyumsuzluklar daha çok Arapça ve Farsçadan alınan sözcüklerde bulunmaktadır (Harisova 2009: s46).*

4. SONUÇ

Yapmış olduğumuz bu çalışmada, Kazan Tatarlarının Rus kaynaklarında yer alan tarihi dönemleri ve Tatar Türkçesi hakkında yazılmış eserler üzerinden dil tarihi ele alınmıştır. Açıklamalar, kaynakların çerçevesi üzerinden gerçekleşmiştir. Çalışmamız, belirtilen alanla sınırlandırılmıştır. Çalışmamızın giriş bölümüne Türkiye’de Tatar Türkçesi üzerine çıkan kitapları da bilgilendirme amaçlı yer almaktadır.

Kazan Tatarları, ilk yerleşik hayata geçen Türk boylarından bir olmasından dolayı Tatar edebi dilinin uzun bir tarihi bulunmaktadır. Eserler üzerinde bir bütün halinde olmamakla birlikte parça parça çalışmalar yapılmıştır. Halen daha Tatar dili üzerinde Bulgar döneminden günümüze kadar hepsini kapsayan ayrıntılı bir çalışmalar bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Abdullina R. S. (2009) Orfografiya i orfoepiyasovremennogoTatarskogoyazyka– Hæzerge Tatar telenenorfografiyasehæmorfoepiyase. —Magarif,— 239 s. — 3000 ekz. — ISBN 978-5-7761-1820-3. Kazan

Akhatov G.H. (1995) LeksikaTatarskogoyazyka. 93 s. — 5000 ekz. — ISBN 5-298-00577-2. Kazan

Akhatov G.H. (1984) Tatarskayadialektologiya = Tatar dialektologiyase (uchebnikdlyastudentovvysshikhuchebnykhzavedeniy).— 215 s. — 3000 ekz. — Kazan

Akhunzyanov G. KH. (1991) Russko-Tatarskiyslovar. — Kazan

DialektologicheskislovarTatarskogoyazyka. (1993) — Kazan

Faseyev F.S. (1966) Kratkiygrammaticheskiyspravochniktatarskogoyazyka // Tatarsko-Russkiyslovar.- «Sovetskayaentsiklopediya», - s 809-813 Moskva

Akhatov G.H. (1982) (avtor-sostavitel). FrazelogicheskislovarTatarskogoyazyka / —177 s. — 3000 ekz. Kazan

Harisova H.M. (2009) Tatarskiyyazyk: spravochnik. —Magarif, — 200 s. — 1000 ekz. — ISBN 978-5-7761-2060-2. Kazan

Nuriyeva A. (1983) OrfograficheskislovarTatarskogoyazyka. —84. Kazan

- Ganiyeva. F. A. (1991) Russko-Tatarskiyslovar/ Podred.
- Safiullina F. S.Zakiyev M. Z. (1994) Sovremennyttatarskiyliteraturnyyazyk. — Kazan
- Tenishev E.R. (2002) Sravnitel'no-istoricheskayagrammatikatyrurkskikhyazykov. Regional'nyerekonstruksii
V 3-kh t. (1993) Tatarskayagrammatika.— Kazan
- Sost. K. S. Abdrazakov i dr. M. (1966) Tatarsko-ruskiyslovar
- Sabirova R. A. Tatarsko-ruskiyslovar. Podred
- Yakupova G. K. (1988) Bibliografiyapotatarskomuyazykoznaniiyu (1778—1980). — Kazan
- Zakiyev M.Z. (1996) Tatarskiyyazyk // Yazyki mira: Tyurkskiyeyazyki. — M: Institutyazykoznaniiya RAN,— S. 357—372. — (YazykiYevrazii). — ISBN 5-655-01214-6.